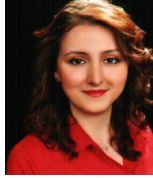

YAYIN DEĞERLENDİRME

Aliyeva, Minara (2013). *Lobnor Ağzı*. Ankara: Türk Dil Kurumu. 491 s.

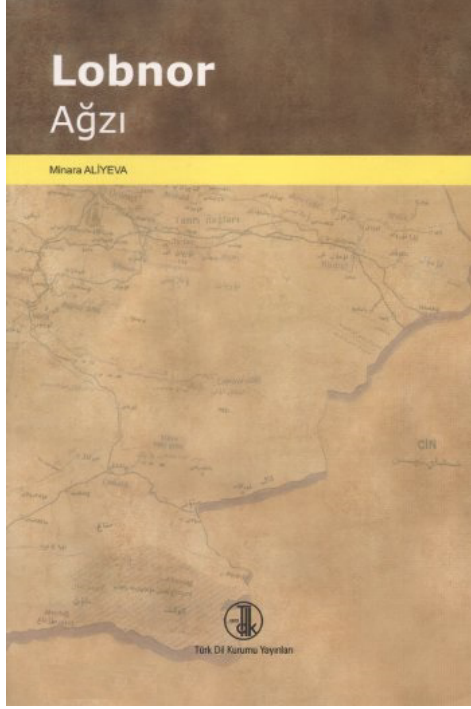
Geniş bir coğrafyada filizlerini süren Türk dili her geçen gün tanınmamış ağızlarını, kaybolmaya yüz tutmuş seslerini duyurmaktadır insanlığa. Meraklı araştırmacılar sayesinde bu dilin ve kültürün farklı yüzleri, yapıları ve kullanımları bilimsel yöntemlerle gün yüzüne çıkarılmaktadır. Bugüne dek üzerinde çok az çalışma yapılan *Lobnor* ağzı da böyle bir merakla Dr. Minara Aliyeva tarafından araştırma konusu yapılarak dilbilim araştırmacılarının ve ilgililerin yararlanabilmesi için bilim dünyasına sunulmuştur.

Yazarın, Prof. Dr. Zeki Kaymaz danışmanlığında hazırladığı doktora tez çalışması olan *Lobnor Ağzı* adlı eseri, 2013 yılında Ankara'da Türk Dil Kurumu tarafından bilim dünyasına kazandırılmıştır. Prof. Dr. Fikret Türkmen'e (s. 5) ithaf edilen bu eser; *İçindekiler, Ön Söz, Giriş, Birinci Bölüm: Dil İncelemeleri, İkinci Bölüm: Metinler, Üçüncü Bölüm: Dizin, Kaynakça* bölümlerinden oluşmaktadır.

Kitabın *İçindekiler* (s. 7-14) bölümünden sonra gelen *Ön Söz*'ünde (s. 15-17) yazar, değerlendirmeye aldığımız bu eserin dışında ülkemizde Türk dünyası ile ilgili yapılan çalışmalar arasında Lobnorlular ve Lobnor ağzı üzerine yapılmış bağımsız bir çalışmanın olmadığını dile getirmektedir. Bu bölümde Dr. M. Aliyeva, Lobnorluların hem dili ve kültürü hem de tarihi hakkındaki çalışmaların yok denecek kadar az olduğuna dikkat çekmekte; eldeki bilgilerin çoğunun da rivayetlere dayandığını belirtmektedir (Aliyeva, 2013: 20-21). Bu nedenle de araştırma esnasında Lobnorluların tarihi ve kültürel yapısı hakkında kısıtlı bilgilere ulaşılabildiğini dile getirmektedir.

Eserin bu bölümünde, Lobnor ağzı üzerine yapılan çalışmaların sınırlı olmasından dolayı konu ile ilgili metin ve sözlük malzemeleri temininde bu alanda kabul görmüş S. E. Malov'un 1956'da Frunze'de yayımlanan *Lobnorskiy Yazık* [Lobnor Ağzı] ile M. Osmanov'un 1999 yılında Pekin'de yayımlanan *Lop Nur Dialect of the Modern Uigur Language* [Modern Uygurcanın Lobnor Ağzı] adlı eserlerden yararlandığı belirtilmektedir. Ayrıca, *Ön Söz*'de eserin bölümlerini tanıtıcı bilgilere yer verilmektedir.

Eserin *Giriş* bölümünde (s. 19-34), Lobnor bölgesinin tarihi ve coğrafi özellikleri, Lobnorluların sosyal ve kültürel durumu ile Lobnor ağzı üzerine yapılmış çalışmalar ve Türkologların bu ağız ile ilgili çeşitli görüşlerini kapsayan genel bilgiler yer almaktadır. "*Genel Bilgiler*" alt başlıklı bölümde ise gerek ülkemizde gerekse dünyada son yıllarda yapılan çalışmaların bir dili veya bir lehçeyi bütün olarak incelemeye yönelik olduğunu, dil üzerine yapılan çalışmalarda onun yayılma alanları ve bu alanlarda uğradığı değişmelerin ele alındığı ve dil atlaslarının oluşturulduğu dile getirilmektedir. Ayrıca, 1980'li yıllardan sonra yaşanan siyasal sistemlerdeki değişmeler ve çağın getirdiği hızlı ulaşım imkanlarının çok uzaklarda yaşayan Türk topluluklarının lehçeleri üzerinde yapılan çalışmalara olanak sağladığı, bu sayede

ülkümüzde farklı coğrafyalarda yaşayan Türk topluluklarının kültürlerinin yanı sıra konuştukları lehçelerin de daha yoğun bir şekilde incelendiği vurgulanmaktadır. Ancak yazar, ülkemizde bugüne kadar Türk dünyası ile ilgili yapılan çalışmalar arasında ne Lobnorlular ne de Lobnor ağzı üzerine yapılmış müstakil bir çalışmanın olmadığını dile getirmektedir. Uygur Türkçesinin bir ağzı olarak tanımlanan Lobnor ağzının Kırgız Türkçesiyle pek çok benzer özelliklere sahip olduğunu ve bu benzerliklerin birçok Türkologun dikkatini çektiğini ifade etmektedir.

“Coğrafya” (s. 20-21), “Tarih ve Halk” (s. 21-24), “Kültürel Yapı” (s. 24-26) alt başlıkları altında verilen bilgilerin bir kısmının ünlü Rus seyyahı ve etnografi N. M. Prjevalski’nin seyahatleri sırasında yazdıklarına dayandığı görülmektedir. *Coğrafya* alt bölümünde yazar, genel bilgiler yanında özellikle Doğu Türkistan’ın Lobnor bölgesinde gerçekleştirilen nükleer denemelerin insan sağlığını ve ekolojik dengeyi olumsuz yönde etkilediğini, bunun da insan nesline karşı daha uzun süreli bir tehdit unsuru olduğunu dile getirmektedir. Bunun neticesinde bölgede halkın çeşitli hastalıklara yakalandığı, çocukların sakat veya ölü olarak doğduğu, ayrıca çevrenin kirlendiği, ekolojik dengenin altüst olduğu, ürünlerin zarar gördüğüyle ilgili anlatılanlar dikkat çekicidir.

Bunun neticesinde bölgede halkın çeşitli hastalıklara yakalandığı, çocukların sakat veya ölü olarak doğduğu, ayrıca çevrenin kirlendiği, ekolojik dengenin altüst olduğu, ürünlerin zarar gördüğüyle ilgili anlatılanlar dikkat çekicidir.

Yazar “Tarih ve Halk” alt bölümünde Lobnorluların tarihi ve etnik kökeni hakkındaki bilgilerin yok denecek kadar az olduğunu, elde bulunan bilgilerin çoğunun Lobnorluların ağzında dolaşan rivayetlere dayandığını dile getirmektedir. Etnik köken konusunda Lobnorluların bir kısmının, atalarının İli’den gelerek, Altabay adında bir şahsın soyundan olup Moğol oldukları; bir kısmının Kalmuklarla birlikte esir olan Moğol atalarının soyundan geldikleri bir kısmının ise Lobnor’a gelen Moğolların, Maçın (Çin) boyu ile karşılaştıkları ve daha sonra da onların arasında asimile olduklarını iddia ettikleri öne sürülmektedir.

“Kültürel Yapı” alt bölümünde de yazar, Lobnorluların İslam dinine inandıklarını dile getirerek düğün, sünnet, ölüm gelenekleri üzerinde durmuş, ayrıca aile yapısı hakkında bilgi vermiştir.

Yazar *Giriş* kısmının “Lobnor Ağzı Üzerine Yapılan İlk Çalışmalar” (s. 27-31) başlıklı alt bölümünde M. V. Pevtsov, N. F. Katanov, A. Ştein, N. A. Baskakov, S. E. Malov, E. R. Tenişev, M. Osmanov’un Lobnor ağzı ile ilgili görüşlerini dile getirmekte ve bu ağız üzerine en kapsamlı çalışmaları yapan bilim adamlarının N. M. Prejevalski, S. E. Malov, E. R. Tenişev ve M. Osmanov olduğunu ifade etmektedir. S. E. Malov’un ve onun fikrine katılan E. R. Tenişev’in Lobnor ağzının Kırgız Türkçesinin bir ağzı olduğu fikrine karşı M. Osmanov’un Uygur Türkçesinin ağzı olduğu düşüncesini vurgulamaktadır.

Eserin *Birinci Bölüm*'ünü oluşturan *Dil İncelemesi*'nde (s. 35-142) Lobnor ağzı *Ses Bilgisi*, *Şekil Bilgisi* ve *Cümle Bilgisi* başlıklarıyla ele alınmaktadır. Ünlüler ve ünsüzlerin ses bilimsel olarak sınıflandırılışı, seslerin paralel kullanılışları, ünlü ve ünsüz değişimleri, yardımcı sesler, ses uyumları, ünlü düşmeleri ve türemeleri, hece düşmeleri, benzeşmeler, tonlulaşmalar, yer değiştirmeler, ünsüz ikizleşmeleri *Ses Bilgisi* adı altında incelenmiştir. *Şekil Bilgisi* bölümünde ise *Yapım Ekleri* ve kelime türlerinden *İsim*, *Sıfat*, *Zamir*, *Zarf*, *Fiil*, *Bağlaç*, *Edat*, *Ünlem* ve *Yansıma* başlıkları yer almaktadır. Eski Türkçeden günümüze kadar kullanılagelen, özellikle Çağatay devrinde kullanılmış olan ve hâlâ Lobnor ağzında bulunan yapım ve çekim ekleri tespit edilen örneklerden yola çıkılarak tanıtılmıştır. *Cümle Bilgisi* başlığı altında yer alan *isim tamlaması*, *tekrar grubu*, *sıfat tamlaması*, *bağlama grubu*, *sayı grubu*, *unvan grubu*, *ünlem grubu*, *edat grubu*, *isim fiil grubu*, *sıfat fiil grubu*, *zarf fiil grubu*, *birleşik isim*, *birleşik fiil* gibi sözcük grupları, cümleyi oluşturan öğeler ve cümle türlerinin, 1999 yılında Leyla Karahan tarafından kaleme alınan *Türkçede Söz Dizimi* [Akçağ Yayınları, Ankara] adlı çalışmada kullanılan yöntemle incelendiği belirtilmektedir.

Eserin *İkinci Bölüm*'ü oluşturan *Metinler* bölümünde (s. 143-293) S. E. Malov'un *Lobnorskiy Yazık* ve M. Osmanov'un *Lop Nur Dialect of the Modern Uigur Language* adlı eserlerinden seçilen manzum ve mensur metinlerin çevriyazılı şekli ile Türkiye Türkçesine aktarılması yer almaktadır. Bu bölümde öncelikle manzum eserlere daha sonra mensur eserlere yer verilmiştir. Malov'un eserinde yer alan metinler Kiril alfabesinden, Osmanov'un eserinden alınan metinler ise Arap alfabesinden Latin alfabesine uluslararası çevriyazı sistemine uygun olarak aktarılmıştır.

Çalışmanın sonunda yer alan *Dizin* bölümünün (s. 295-485) hazırlanmasında R. R. Arat'ın 1979 yılında basılan *Kutadgu Bilig* [Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, İstanbul] adlı eserindeki yöntem izlenmiştir. Dizde pek çok noktaya özen gösterildiği dikkati çekmektedir. Örneğin; iki ya da daha fazla imlası olan sözcüklerin birinden diğerine göndermelerde bulunulmuş; metinlerde ek olarak geçici ses değişikliğine uğramış bazı kelimelerin Uygur ve Kırgız Türkçesindeki şekillerden yola çıkarak asıl şekilleriyle gösterilmeye çalışılmış; metinlerde karşılaşılan tekrar gruplarına dizinde ayrıca yer verilmiş; yükleme ve ilgi hali aynı ekle gösterildiği için dizin bölümünde ekin hangi hal için kullanıldığı belirtilmiştir; geçici ses olaylarından ve ağız özelliğinden kaynaklanan söyleyişe bağlı farklı şekillerin ortaya çıktığı standart dışı yapılar, dizinde asıl şekillerine göndermede bulunularak gösterilmiştir. *Dizin*'in bu konuyla ilgili çalışma yapmayı düşünen araştırmacılar için Lobnor ağzını daha anlaşılır kılacağı söylenebilir.

Dr. Minara Aliyeva'nın bu değerli eseri, Türkoloji sahasında tanınmış bilim adamlarının 100'e yakın eserini barındıran zengin *Kaynakça* bölümü (s. 485-491) ile sona ermektedir. Yazar, Türk dünyası araştırmalarına katkıda bulunmak amacıyla yola çıktıklarını belirttiği bu çalışmada aynı zamanda Türk kültür birliğini ve Türk dilinin yayılma alanlarını somut bir biçimde ortaya koymaktadır. El değmemiş bir konuda kısıtlı kaynaklarla geniş kapsamlı bir araştırmayı gerçekleştiren Dr. Minara Aliyeva, Lobnor ağzıyla ilgili ilk bağımsız araştırmayı bilimin hizmetine sunmuştur. Bu eser, bu konu üzerinde çalışmak isteyen araştırmacılara örnek oluşturabilecek niteliktedir.

Düzenleyen: Süer Eker